

شاخص ای حکمرانی مطلوب از منظر آیت‌الله خامنه‌ای؛ کاوشی در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی

نویسنده: جبار شجاعی^۱

فصلنامه (علمی-تخصصی) مطهر، سال شانزدهم، شماره ۴۹، تابستان ۱۳۹۸

کیده

بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی به عنوان منشور حکمرانی مطلوب نظام اسلامی، ترسیم‌گر چگونگی حکمرانی جهت رسیدن به این وضعیت است. لذا پرسش اصلی پژوهش پیش‌رو این است که شاخص‌های حکمرانی مطلوب از نظر آیت‌الله خامنه‌ای در بیانیه گام دوم کدامند؟ از آن‌جا که تئوری و مدل نظریه‌ی حکمرانی مطلوب، ریشه در گفتمانی غیراسلامی دارد، کاوش در بیانیه گام دوم نیاز به واکاوی سه ساحت هستی‌شناسی، معرفت‌شناسی و انسان‌شناسی آیت‌الله خامنه‌ای به عنوان بنیادهای تئوری حکمرانی مطلوب از نظر ایشان دارد. بررسی بیانیه‌ی مذکور با همین رویکرد و با روش تحلیل اسنادی نشان می‌دهد که حکمرانی مطلوب مقام معظم رهبری، وضعیت زمینه‌ساز برای بروز و ارتقای ظرفیت ای مختلف انسان است. از این رو، شاخص‌های این حکمرانی، سه حوزه کلان فرهنگی - اجتماعی، سیاسی - امنیتی و اقتصادی را شامل شده و مهمترین این شاخص‌ها، عناصری چون جوان‌گرایی، معنویت‌گرایی، سبک زندگی دینی، امید به آینده، شجاعت و اخلاص مسئولان، نوگرایی و مدیریت جهادی، خردورزی، استکبارستیزی، انقلابی‌گری، حفظ ارزش ای انقلاب، دشمن‌شناسی، حاکمیت گفتمان اخوت و مقاومت، عدالت، نظارت، ساده‌زیستی، فسادستیزی و طهارت اقتصادی، محرومیت‌زدایی و استقلال اقتصادی است.

واژگان کلیدی:

آیت‌الله خامنه‌ای، انقلاب اسلامی، بیانیه گام دوم، حکمرانی مطلوب، انسان

۱. دانش آموخته دکتری علوم سیاسی، مدرّس دانشگاه امام صادق علیه السلام، Shojaei67@gmail.com

مفهوم حکمرانی مطلوب که ابتدا در ادبیات سیاسی دهه‌ی ۱۹۹۰ میلادی وارد شد، بر مؤلفه‌هایی چون عدم سوءاستفاده از قدرت و ثروت توسط حکام اطلاق می‌گردد. حکمرانی مطلوب در چارچوب دموکراسی درصدد است تا اصول و راهکارهای تحقق مسئولیت شهروندی و دولتمردان را ترسیم نماید. اینگونه که هم شهروندان بتوانند در سیاست مشارکت کنند و هم راه‌های پاسخگویی دولت فراهم آید. اگرچه تاکنون محققان بسیاری این رویکرد را از منظرهای مختلفی به بحث گذاشته و واکاوی نمودند لکن بررسی ابعاد حکمرانی مطلوب در گام دوم نظام جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر دیدگاه‌های آیت‌الله خامنه‌ای و با تأکید بر بیانیه‌ی گام دوم، جدید و البته ضروری به شمار می‌رود. بیانیه‌ی گام دوم نظام جمهوری اسلامی ایران که در تاریخ ۲۲ بهمن سال ۱۳۹۷ از سوی مقام معظم رهبری صادر شد، به مثابه منشور حکمرانی این نظام در چهل سال دوم حیات سیاسی خود به حساب می‌آید. در واقع این بیانیه ابعاد و زوایای چگونگی سیاست‌رانی و حکومت‌داری جهت نیل به مراتب و اهدافی عالی‌تر را اشاره می‌دارد. بر این اساس، ضروری است که محققان به کالبدشکافی ابعاد این بیانیه برای تبیین و تشریح جزئیات این چگونگی پرداخته و نقشه‌ی راه سازمان‌ها، نهادها و مؤسسات فعال در نظام جمهوری اسلامی ایران را طراحی سازند. باتوجه به اینکه بیانیه‌ی گام دوم ترسیم‌گر مسیر آینده می‌باشد و منظومه‌ی حکمرانی در چارچوب گفتمان انقلاب اسلامی را برای اقشار مختلف مردم جامعه به ویژه مسئولان عرصه‌های مختلف را بیان کرده است، در این تحقیق پرسش اصلی چنین است که «شاخص‌های حکمرانی مطلوب از منظر آیت‌الله خامنه‌ای کدامند؟». بنابراین در پژوهش پیش‌رو تلاش می‌شود تا با عنایت به عناصر کلان حاکم بر اندیشه‌های آیت‌الله خامنه‌ای، شاخص‌های حکمرانی مطلوب نظام جمهوری اسلامی ایران بر اساس بیانیه‌ی یادشده استخراج و تحلیل شود.

چارچوب نظری و مفهومی

مفاهیم

حکمرانی مطلوب

حکمرانی مطلوب که برگردانی از واژه‌ی «Good governance» است به معنی کاهش اختلال‌های سیاسی و بیشتر شدن سطح سیاست‌های مطلوب در راستای ارتقای توسعه در کشور می‌باشد (مقدّری، ۱۳۹۵: ۹). در این تحقیق، حکمرانی مطلوب، هندسه‌ی حکومتداری در راستای استقرار ایمان در ابعاد مختلف جامعه به شمار می‌رود.

حکمران مطلوب

مسئولانی که همواره به دنبال تحقق حداکثر توسعه‌ی نظام سیاسی خود هستند، حکمرانان مطلوب به حساب می‌آیند که در این تحقیق، حکمران مطلوب، حکمرانی است که حکومت‌داری را با توجه حداکثری به نقش و جایگاه اجتماعی مردم و هدایت انوار قرآنی و الهی به پیش می‌برد.

حکومت مطلوب

حکومت مطلوب مجموعه ساختارهای یک نظام سیاسی است که به دنبال تحقق اهدافی برتر در چارچوب اندیشه‌ی حاکم بر آن تعریف می‌شود. در این تحقیق حکومت مطلوب، حکومتی است که در چارچوب نقشه‌ی خداوند، خواهان سوق دادن مردم به سمت حیات طیبه می‌باشد.

بیانیه گام دوم

بیانیه گام دوم، متنی است که به مناسبت چهلمین سالگرد پیروزی انقلاب اسلامی از سوی مقام معظم رهبری در تاریخ ۲۲ بهمن ۱۳۹۷ صادر گردید. این بیانیه حاوی تشریح دستاوردهای نظام جمهوری اسلامی ایران و توصیه‌ی جهت تحقق حداکثری آرمان‌های انقلاب اسلامی است.

مبانی نظری

حکمرانی مطلوب و نسبت آن با نظام اسلامی

نظریه‌ی حکمرانی مطلوب ابتدا در حوزه‌ی اقتصاد و ناکارآمدی اقتصادی دولت‌ها رخ نمود یافت. اینگونه که آزادسازی بازارهای مالی از اواخر دهه‌ی ۱۹۷۰ میلادی و ورشکستگی‌های اقتصادی که به دنبال آن ایجاد شد، دولت‌ها را به این سمت و سو سوق داد که به الگوی دولت حداقلی در اقتصاد جهانی روی آورند. لکن این نسخه هم نتیجه‌ای جز بالارفتن نابرابری نداشت و کشورها را به سه دسته‌ی ثروتمند، متوسط و فقیر تقسیم کرد. از طرف دیگر، بعد از فروپاشی بلوک شرق، کشورهایی که در حال گذار به سوی اقتصاد بازار بودند، روز به روز با معضلات ناشی از همین اقتصاد دست و پنجه نرم می‌کردند؛ طوری که به علت نامطلوب بودن نرخ تورم، فقر در این کشورها روز به روز افزایش پیدا کرد (مبارک و آذریپوند، ۱۳۸۸: ۱۸۴). بر این اساس، بانک جهانی در جستجوی چگونگی حل این مشکل، تغییر در شیوه‌ی مدیریت و ارتقای سطح حکمرانی را بهترین راه حل دانست. بانک جهانی راهبرد پیشنهادی خود برای توانمند کردن دولت را بالابردن پتانسیل‌ها و اولویت‌بندی وظایف آن عنوان کرد. راهکارهای افزایش ظرفیت‌های دولت در این پیشنهاد، تمرکززدایی، شفافیت، شایسته‌سالاری، اصلاح نظام قضایی و همراهی با نظام‌های بین‌المللی بیان شد.

نظریه‌ی حکمرانی که از دریچه دغدغه‌های اقتصادی به دنبال تقویت هرچه بیشتر دولت بوده و هست، راه رسیدن به وضعیت مطلوب را توجه و اهتمام دولت به مؤلفه‌هایی همچون انتقادپذیری دولت‌مردان و شفاف-سازی سیاسی، فراهم آوردن خدمات عمومی کارآمد و مؤثر، زمینه‌سازی جهت نیل به ثبات اقتصادی و همزمان پیشرفت اقتصادی و مالی و توجه بیش از پیش به آموزش و بهداشت عمومی شهروندان می‌داند. این‌ها مواردی است که بانک جهانی به عنوان اهداف مدنظر دولت‌ها جهت پیشبرد توسعه و رسیدن به وضعیتی مطلوب یاد می‌کند (Veries, 2013, 12-25). بنابراین می‌توان ابعاد حکمرانی مطلوب در دیدگاه بانک جهانی را مشارکت شهروندان، ارتقای سیاست‌های حکومت، توسعه‌ی اجتماعی و مدیریت مطلوب اقتصادی به شمار آورد که بر مبنای آن‌ها، شاخص‌های حکمرانی مطلوب از منظر نظریه‌پردازان غربی بانک جهانی اینگونه خواهد بود: آزادی سیاسی، ثبات سیاسی، کارآمدی قضایی، کارآمدی اداری، نبود فساد، توسعه انسانی، توزیع برابر درآمد شهروندان، جذب حداکثری سرمایه‌گذاری خارجی، استقلال مالی و بانکی و پرداخت بدهی‌ها بر مبنای تولید ناخالص داخلی (قلی‌پور، ۱۳۸۷: ۶۶-۷۰).

هرچند نظریه‌ی حکمرانی مطلوب به دنبال تغییر در سیاست‌ها، راهبردها و برنامه‌ها جهت نیل به وضعیتی مطلوب است، اما از آن‌جا که دولت و جامعه مدنی به عنوان دو بال اصلی حکمرانی در هر سرزمینی متناسب با فضای گفتمانی حاکم بر نظام سیاسی و همین‌طور فرهنگ اجتماعی آن سرزمین دست فعالیت می‌کنند، طبیعی است که نمی‌تواند نسخه‌ای مطلوب برای هر نظامی باشد. در این میان اگر نظامی سیاسی، اندیشه و عمل خود را بر پایه‌ی آموزه‌های وحیانی مبتنا نموده باشد، بدیهی است که به هنگام تطبیق شاخص‌های پیشنهادی بانک جهانی و نظریه‌پردازان غربی با چالش ناهمگونی راهبرد-تاکتیک روبرو خواهد شد. بر این اساس نمی‌توان چارچوب ترسیم‌شده از سوی بانک جهانی را قالبی برای تحلیل حکمرانی خوب در نظام جمهوری اسلامی ایران - به عنوان نظامی دینی که مبنا، اصول و کنش خود را در منظومه‌ی دین اسلام تعریف کرده است - قرار داد. بدین ترتیب واکاوی دیدگاه‌های آیت‌الله خامنه‌ای در خصوص چگونگی راهبری نظام جمهوری اسلامی ایران در گام دوم نیاز به مطالعه و تحلیل نظر ایشان در سه ساحت هستی‌شناسی، معرفت-شناسی و انسان‌شناسی است. از این رو، ضروری است که مفاهیمی همچون دنیا، انسان، غایت، جامعه و حکومت در نگاه ایشان تشریح شوند تا بتوان چارچوبی جهت استخراج و تحلیل شاخص‌های حکمرانی مطلوب گام دوم انقلاب اسلامی به دست آورد.

مفاهیم بنیادین حکمرانی در نگاه آیت‌الله خامنه‌ای

دنیا

آیت‌الله خامنه‌ای دنیا را به مثابه مکانی برای نیل به سعادت انسان از دریچه‌ی خدمت به مردم دانسته و بر این باور است که اقدامات افراد به ویژه مسئولان در نظام اسلامی، آن‌گاه مثمر‌تر و مؤثر خواهد بود که دو ویژگی گریز از دنیاطلبی و معنویت‌گرایی را همراه داشته باشد. از نظر ایشان «یک کار دیگر عمل خود ما است؛ نه عملی که حتماً جلوی چشم مردم باشد؛ نه، عمل درست ما تأثیرش را میبخشد؛ ترک گناه، ترک دنیاپرستی، ترک اشرافی‌گری، کار سخت، کار کوشنده. وقتی ما با خدا باشیم، خدای متعال تأثیر میدهد به حرف ما، به اقدام ما» (بیانات در دیدار رئیس و اعضای مجلس خبرگان رهبری، ۱۳۹۶/۱۲/۲۴). ایشان دنیاطلبی را موجب تباه شدن دستاوردها و شکست در سیاست‌ها دانسته و معتقدند که از جمله وظایف مسئولان نظام اسلامی، تعمیر دنیا آن هم با بهره‌گیری از ظرفیت‌های مادی و معنوی است. افزون بر اینکه ضروری است تا دنیاگریزی را در جامعه اسلامی نشر داد، می‌بایست از افتادن در زرق و برق دنیا بر حذر بود چون تجربه نشان داده است آنانی که گام در این مسیر نهادند، به تدریج «تیزی‌ها کُند شد، توانایی‌ها کم شد، انگیزه‌ها ضعیف شد. انگیزه که ضعیف شد، اراده‌ها هم ضعیف میشود. اراده که ضعیف شد، در عمل خودش را نشان میدهد. [از دست] رفتند» (بیانات در دیدار فرماندهان گردان‌های بسیج، ۱۳۹۴/۰۹/۰۴).

انسان

انسان در نگاه رهبری دو بُعد مادی و معنوی دارد که عدم توجه به هر دو، انحراف به شمار می‌رود. از نظر ایشان، اسلام ترک امور مادی و دنیوی به بهانه‌ی توجه به آخرت را رد نموده و معتقد است که هم خود فرد می‌بایست به این دو جنبه‌اش توجه کند هم صاحبان قدرت و حکومت. بر همین مبنا ایشان بیان می‌دارند که: «اسلام انسان را یک موجود دوساحتی میداند؛ دارای دنیا و آخرت؛ این پایه‌ی همه‌ی مطالبی است که در باب پیشرفت باید در نظر گرفته بشود؛ شاخص عمده این است..... کشور ما و جامعه‌ی اسلامی آن وقتی پیشرفته است که نه فقط دنیای مردم را آباد کند، بلکه آخرت مردم را هم آباد کند. پیغمبران این را می‌خواهند: دنیا و آخرت. نه دنیای انسان باید مغفول عنه واقع بشود به توهم دنبالگیری از آخرت، نه آخرت باید مغفول عنه واقع بشود بخاطر دنبالگیری از دنیا» (بیانات در دیدار استادان و دانشجویان کردستان، ۱۳۸۸/۰۲/۲۷).

غایت

آیت‌الله خامنه‌ای غایت خلقت انسان را در چارچوب قرآن کریم که همان رسیدن او به سعادت و کمال انسانی است، تعریف نموده و بر این باور است که پاک شدن از آلودگی‌های دنیوی و رهیدن روح و دل از موانع نیل انسان به مراتب عالی، پیروزی بزرگی به شمار می‌رود که این، همان هدف آفرینش است: «در یکی از این دو سوره‌ای که در نماز عید خوانده میشود، میفرماید: «قد افلح من تزکی». یعنی آن کسی که خود را پاکیزه کند و دامن و روح و دل خود را از آلودگیها نجات دهد، از فلاح برخوردار است. فلاح، یعنی موفقیت در میدان زندگی و رسیدن به هدف آفرینش» (بیانات در خطبه‌های عید فطر، ۱۳۷۵/۱۱/۲۱). بنابراین وظیفه‌ی حکومت اسلامی این است که زمینه‌ها و لوازم نیل به چنین مقام و مرتبه‌ای را برای انسان‌ها فراهم آورد.

جامعه

مقام معظم رهبری جامعه را در قامت و فضای جامعه‌ی اسلامی تعریف می‌کند. اینگونه که ایشان جامعه‌سازی را از جمله اهداف پیامبران برشمرده و رشد و پیشرفت یا انحطاط افراد را به شرایط جامعه مرتبط می‌داند. بر همین اساس، ایشان جامعه را به دو دسته‌ی اسلامی و جاهلی تقسیم می‌کند که از جمله اهداف نظام اسلامی در ایران را رسیدن به جامعه‌ای اسلامی و آن‌گاه تمدن اسلامی به شمار آورده و می‌گوید: «امروز هم که بحمدالله نظام اسلامی به وجود آمده، تشکیل شده، ما منتظریم که دولت اسلامی به معنای واقعی و سپس جامعه‌ی اسلامی به معنای واقعی و سپس تمدن اسلامی به معنای حقیقی به وجود بیاید» (بیانات در دیدار طلاب حوزه‌های علمیه، ۱۳۹۸/۰۲/۱۸). بدین ترتیب آیت‌الله خامنه‌ای جامعه را مجموعه‌ای الهی در راستای بسترسازی جهت رشد انسان و رسیدن او به هدف خلقت تعریف می‌کند.

حکومت

آیت‌الله خامنه‌ای حکومت را از بارزترین خصایص نظام اسلامی به شمار آورده و بر این باور است که در منظومه‌ی فکری اسلام، حکومتی مطلوب است که صاحبان قدرت آن، پرهیزگاران در صدد اجرای عدالت و در جستجوی حقیقت‌اند (بیانات در مراسم تنفیذ حکم ریاست جمهوری، ۱۳۸۴/۰۵/۱۲). ایشان حکومت را مسئله‌ای بنیادین و مهم و درجه یک در اسلام دانسته و بیان می‌دارند که: «بیت‌الغزل کار امام خمینی (ره)، ایجاد حکومت اسلامی بود.» (بیانات در دیدار اعضای هیئت علمی کنگره امام خمینی ره، ۱۳۷۸/۱۱/۰۴). بنابراین در نگاه ایشان، حکومت در چارچوب نیل به همان جامعه‌ی مطلوب قابل تعریف است که به نوعی بسترساز رشد و ترقی ابعاد وجودی انسان است.

بنا بر آنچه در سطور گذشته آمد، آیت‌الله خامنه‌ای به عنوان فقیهی حکمران، حکومت را در صورتی مطلوب می‌دارند که ابعاد مختلف زندگی اعضای جامعه را در نظر داشته و تلاش نماید تا هم نیازهای مادی و دنیوی آنان را فراهم آورد و هم زمینه را برای آخرتی بهتر و روشن‌تر، هموار کند. از این رو، شاخص‌های حکمرانی مطلوب در گام دوم انقلاب اسلامی، نمی‌تواند محدود به بُعد خاصی بوده و دیگر جوانب را در نظر نگیرد بلکه سه حوزه‌ی فرهنگی-اجتماعی، سیاسی-امنیتی و اقتصادی را مدنظر قرار داده و برای هر کدام، تجویزهایی را داشته است که در ادامه تلاش می‌شود در قالب منظومه‌ی فکری مقام معظم رهبری تحلیل گردند.

شاخص‌های حکمرانی مطلوب از منظر آیت‌الله خامنه‌ای

شاخص‌های فرهنگی-اجتماعی

حاکمیت گفتمان اخوت

از جمله پایه‌های اصلی نظام جمهوری اسلامی ایران، همبستگی است که در نگاه رهبری، چنین رویکردی آنگاه محقق خواهد شد که اخوت و برادری اصل و اساس کنش‌ها باشد. در نگاه ایشان، رمز پیروزی انقلاب اسلامی در همین وحدت و همبستگی است لذا در این راستا می‌گوید: «نظام اسلامی، نظام استقلال ملی است؛ هر نوع وابستگی‌ای محکوم است. نظام اسلامی، نظام اخوت و برادری و پیوندهای قلبی آحاد ملت است؛ هر نوع تفرقه‌افکنی محکوم است» (بیانات در دیدار جمعی از بسیجیان، ۱۳۷۸/۰۶/۱۰). اهمیت چنین ویژگی در تعاملات و انجام وظایف به گونه‌ای است که در نگاه رهبری می‌تواند موجب دل‌زدگی مردم شود لذا با اشاره به اینکه فرهنگ برادری، نمودی از فرهنگ دینی است، می‌گوید: «هرگز نمی‌توان مردمی را تصوّر کرد که از این چشم‌اندازهای مبارک دل‌زده شوند. هرگاه دل‌زدگی پیش آمده، از روی گردانی مسئولان از این ارزش‌های دینی بوده است» (بیانیه گام دوم، ۱۳۹۷/۱۱/۲۲).

اخلاق‌گرایی

از نظر آیت‌الله خامنه‌ای فلسفه نظام جمهوری اسلامی ایران نشر و گسترش ارزش‌های دینی همچون اخلاق-گرایی در جامعه است. توصیه‌های اخلاقی رهبری را می‌توان در سه مقوله طبقه‌بندی نمود. دسته اول توصیه‌هایی است که به شأن و مقام فردی یک کارگزار اشاره داشته و او می‌بایست در ارتباط با خودش رعایت کند همچون «استمرار ارتباط با خداوند». دسته‌ی دوم توصیه‌هایی است که به نوعی اخلاق اجتماعی به شمار می‌روند، ارتباط کارگزار با افراد جامعه را مدنظر دارد که از آن جمله می‌توان به «کسب رضایت مردم اشاره داشت» و در پایان سوّمین مورد از توصیه‌ها هم به اخلاق اداری اشاره

دارد که شیوهی همکاری با همکاران و زیردستان را تبیین می‌نماید. ایشان در رابطه با همین اهمیت می‌افزاید: «در رأس برنامه‌های دعوت اسلامی، سه چیز از همه مهمتر است که در آیات کریمه قرآن به آن‌ها تصریح شده است: علم و حکمت، تزکیه و اخلاق، عدالت و انصاف» (بیانات در دیدار مسئولان نظام و اقشار مختلف مردم، ۱۳۸۶/۰۵/۲۰).

معنویت‌گرایی

در نگاه رهبری معنویت در حکمرانی به گونه‌ای اولویت و اهمیت دارد که ایشان نبود معنویت در رفتار و گفتار مسئولان و مردم را مانعی اصلی در مسیر پیشرفت و تحقق عدالت به شمار می‌آورد. ایشان معنویت را حضور و ظهور خداوند در زندگی دانسته و بر این باور است که اگر زندگی تهی از معنویت شد، ممکن است جامعه به هر سمت و سویی از انحراف کشانده شود. لذا یکی از بنیادهای اساسی رسیدن به حیات طیبه را معنویت‌گرایی به ویژه در مسئولان دانسته و می‌گویند: «اسلام نمی‌خواهد این‌طور جامعه‌ای درست کند. اسلام می‌خواهد هم ماده و هم معنا، هم پول و رفاه، هم ایمان و معنویت، هم پیشرفت اقتصادی و هم شکوفایی اخلاقی و معنوی در جامعه باشد. این حیات طیبه اسلام است» (بیانات در دیدار مردم ساری، ۱۳۷۴/۰۷/۲۲).

مبارزه با نفوذ

آیت‌الله خامنه‌ای با اشاره به اینکه امروزه جمهوری اسلامی ایران با حجمی وسیع از نفوذ در عرصه‌های مختلف سیاسی، فرهنگی، اقتصادی، فکری و سایبری روبرو است، تأکید می‌دارد که از مهمترین وظایف مردم و مسئولان، شناخت اشکال این نفوذ و عرصه‌ای مختلف آن و تلاش برای مقابله است. ایشان درهمین باره می‌گوید: «آنچه در گام دوم انقلاب باید اتفاق بیفتد {این است که} آنها را بشناسیم، فسادها را بشناسیم، راه‌های رخنه‌ی دشمن را بشناسیم و در مقابل آنها به طور جدی ایستادگی کنیم. امروز گام دوم انقلاب این است: شناختن ظرفیتهای و مزیتها و استفاده‌ی از آنها، و شناختن فسادها و رخنه‌ها و کمبودها و مشکلات و سینه سپر کردن برای حل آنها» (بیانات در اجتماع زائران حرم مطهر رضوی، ۱۳۹۸/۰۱/۰۱). مقام معظم رهبری نفوذ را در ارتباط با استعمار و امتداد آن در قالب‌های نوین تعریف نموده و بر این باور است که مستکبران با چنین روش‌هایی به دنبال چپاول ملت‌هایند. لذا وظایف اینگونه تأکید می‌دارد که: «مروز دشمنان به زوایای زندگی من و شما ملت انقلابی، با دقت دارند نگاه میکنند که شاید نقطه ضعیفی پیدا کنند و از آنجا نفوذ کنند؛ این مناطق نفوذ دشمن را شناسایی کنید، در مقابل آنها صف‌آرایی کنید؛ وقت را هدر ندهیم. امروز همه موظفیم، همه مسئولیم» (بیانات در دیدار مداحان اهل بیت، ۱۳۹۷/۱۲/۰۷).

اخلاص مسئولان

اخلاص در تعریف رهبری، یعنی اینکه محور و کانون اصلی اندیشه و عمل انسان‌ها، خدا باشد. در نگاه ایشان، سرمنشأ پیروزی در جبهه‌های مختلف، اخلاص است. برای نمونه نتایج اخلاص را می‌توان در دفاع مقدس به نظاره نشست. همچنین ایشان معتقدند که نقطه‌ی محوری اصلاح جهان، اصلاح نفس انسانی است که گام اول در تحقق اخلاص به شمار می‌رود و طبیعتاً این اخلاص، همچون گذشته پیروزی به دنبال خواهد داشت. ایشان موفقیت‌های جمهوری اسلامی ایران را نتیجه اخلاص مسئولان دانسته و گام دوم انقلاب را در صورتی موفق می‌داند که این خصوصیت در مدیران جامعه فعال باشد (بیانیه گام دوم، ۱۳۹۷/۱۱/۲۲). آیت‌الله خامنه‌ای در کنار پیروزی ناشی از اخلاص، محبوبیت را از جمله نتایج کار برای رضای خدا دانسته و اسوه‌هایی چون امام حسین علیه‌السلام و همین‌طور امام خمینی ره، شهید حجتی و شهید سلیمانی را نمونه‌هایی از کارگزاران مخلص نظام جمهوری اسلامی ایران نام می‌برند که می‌توانند در گام دوم انقلاب، الگوی حکمرانان قرار گیرند.

شجاعت مسئولان

شجاعت در نگاه رهبری، صراحت در کلام و نهراسیدن از هیمنه‌ی دشمن است. از این رو، شجاعت را در عرصه‌های مختلف سیاسی، فرهنگی، اقتصادی، نظامی و علمی ضروری دانسته و معتقدند که شجاعت، محرّکی لازم می‌باشد که فقدان آن، نه تنها موجب رکود خواهد شد که روند پیشرفت را نیز با چالش روبرو می‌سازد. ایشان با اشاره با جایگاه راهبردی شجاعت در انجام وظایف، این خصیصه را لازمه‌ی نگرش و کنش هر مسئولی در هر رده و جایگاهی شمرده و می‌گوید: «جوانهای عزیز! بدانید که عرصه‌ی شرف، عرصه‌ی عظمت، عرصه‌ی هویت اسلامی و ایرانی عرصه‌ای است که در آن شجاعت لازم است» (بیانات در مراسم دانش‌آموختگی دانشجویان دانشگاه‌های افسری ارتش، ۱۳۹۴/۰۷/۰۸). ایشان شجاعت را قرین بلندنظری دانسته و عدم رعایت شجاعت در مواقف ضروری را عامل اصلی شکست عنوان داشته و بیان می‌دارد که: «در دنیا هم مواضع شجاعانه به درد آدم می‌خورد. ما در این دوران ده سال گذشته کسانی را دیدیم که مواضع غیرشجاعانه گرفتند؛ برای این که فلان قشر بدش نیاید؛ برای این که فلان قشر کلاً این توقع را دارد، یا از من این توقع را دارد؛ بنابراین طور خاصی حرف بزنم! این کار به ضررشان تمام شد؛ به ضرر آن قشر هم تمام شد؛ به ضرر نظام هم تمام شد؛ این نباید رعایت بشود؛ اما بلندنظری باید فراموش نشود. انسان باید با بلندنظری برخورد کند و با سعه‌ی صدر حرف بزند؛ اما در همان سعه‌ی صدر، شجاعت و صراحت و ایستادگی در مواضع را هم در نظر بگیرد» (بیانات در دیدار مسئولان مجله حوزه، ۱۳۸۰/۱۱/۲۸).

جوان‌گرایی

یکی از محوری‌ترین شاخص‌های حکمرانی مطلوب در نگاه رهبری، حضور جوانان در عرصه‌ای مدیریتی جامعه و اثرگذاری بر اقشار مختلف مردم است. فلسفه تأکید ایشان بر جوان‌گرایی - که در گام دوم انقلاب به نوعی محور حرکت انقلابی می‌باشد - به این بازمی‌گردد که در طول تاریخ انقلاب اسلامی، همواره پایه‌ی اصلی حرکت و جوششی که به موفقیت منجر شد، جوانان بودند. حال که نسل انقلاب اسلامی تجربه‌ی جوانی خود را طی چهل سال حیات نظام اسلامی محقق نمودند، گام نو عرصه‌ای است برای نقش‌آفرینی‌های از جنس همان شور چهل سال پیش تا هم روند انقلاب همچنان سریع پیش رود و هم چالش‌های جدید بهتر روشن و فهم گردد. در همین راستا، ایشان نه تنها در بیانیه‌ی گام دوم که در زمان‌ها و به اشکال مختلف، راه‌پیمایی را در حضور حداکثری جوانان در مناصب مختلف عنوان نموده و می‌گوید: «یکی از چیزهایی که از ما سؤال میشود این است که جوانی را چه جوری گذرانید؟ باید جواب بدهیم. شما وظیفه‌ی الهی و وظیفه‌ی وجدانی را فراموش نکنید؛ هر چه میتوانید تلاش کنید. و تلاشتان نافع خواهد بود؛ یعنی شما میتوانید مسیر کشور را اگر چنانچه غلط است، برگردانید به مسیر درست؛ آنجاهایی که اشکال دارد، آنجاها را میتوانید برگردانید. خوشبختانه جهت‌گیری در کشور جهت‌گیری درستی است؛ البته اشکالات در گوشه و کنار فراوان وجود دارد اما جهت‌گیری درست است؛ [لذا] میتوانید اشکالات را برطرف کنید؛ میتوانید کمک کنید که جهت‌گیری‌ها خراب نشود، عوض نشود، دچار انحراف نشود» (بیانات در دیدار نخبگان جوان علمی، ۱۳۹۶/۰۷/۲۷).

مدیریت جهادی

آنچه در تبیین مدیریت جهادی از منظر رهبری طی گام دوم انقلاب ضروری است، ذکر این نکته می‌باشد که از نظر ایشان رویکرد جهادی مسئولان و مدیران جامعه، امری حیاتی به شمار می‌رود چرا که بدون چنین رویکردی امکان پیشرفت و حرکت پیشروانه به سمت آرمان‌های انقلاب اسلامی وجود ندارد (بیانات در جلسه تبیین سیاست‌های اقتصاد مقاومتی، ۱۳۹۲/۱۲/۲۰). آیت‌الله خامنه‌ای عناصر این مدیریت جهادی را «خودباوری، اعتماد به نفس و اعتماد به کمک الهی» (بیانات در دیدار کارگران گروه مپنا، ۱۳۹۳/۰۲/۱۰) برشمرده و تأکید می‌کند که آنگاه مدیریت جهانی نظام را به پیشرفت می‌کشاند که الهام رفته از ایمان الهی باشد (بیانیه گام دوم، ۱۳۹۷/۱۱/۲۲).

نوگرایی

یکی از مؤلفه‌های مغفول در اندیشه رهبری و تأکیدات ایشان در بیانیه گام دوم، نوگرایی است. نوگرایی در نگاه ایشان، به معنی خلاقیت در چارچوب گفتمان انقلاب اسلامی و برای

تعالی نظام جمهوری اسلامی ایران است لذا این نوگرایی به معنی به کارگیری نیروهای جوان و خلاق و کاربست رویکردهای نوین در پیش‌بردن اهداف نظام طی گام دوم انقلاب می‌باشد و نه دست برداشتن از سنت و تعالیم اصیل دینی و انقلابی. آیت‌الله خامنه‌ای همین مسئله را در توصیه به نیروهای نظامی اینگونه بیان می‌دارد که «برای آنکه روحیه جوان در سپاه استمرار یابد و این سازمان به مرحله پیری نرسد، باید جوانگرایی که در سپاه آغاز شده، ادامه یابد، نوگرایی و روشهای خلاقانه ادامه یابد و با انتقال تربیت دینی و انقلابی و روحیه شهدای نام‌آور به نسل‌های بعدی، از انقطاع نسلی جلوگیری شود» (بیانات در دیدار فرماندهان سپاه، ۱۳۹۸/۰۷/۱۰).

ترویج سبک زندگی دینی

اهمیت سبک زندگی در بیانیه‌ی گام دوم به گونه‌ای است که مقام معظم رهبری مجالی دیگر برای تبیین آن می‌طلبد. بدون شک مسئله‌ی امروز دغدغه‌مندان انقلاب اسلامی، تداوم انقلاب است که لازمه‌ی تحقق این هدف، حفظ و احیای شیوه‌ی زندگی معصومان و رواج ارزش‌های اخلاقی در جامعه - به گونه‌ای که ارزش‌های اصلی جامعه محسوب شوند- است. در این بین، سبک زندگی در ارتباط با نسل جوان، اهمیتی دوچندان دارد چرا که جوانان، پیش‌رانان حرکت انقلاب و انقلابی‌گری‌اند (بیانات در دیدار با بسیجیان، ۱۳۹۵/۰۹/۰۳). از جمله مؤلفه‌های سبک زندگی غربی که از نظر ایشان می‌بایست در مقابله با ترویج سبک زندگی غربی، با رویکردی جهادگونه، ترویج گردند، ایمان، علم و آگاهی، پرهیز از تقلید، توجه به نمادهای دینی، توجه به ارزش‌های فرهنگی و تاریخی، الگوگیری از اهل بیت، قانون‌مداری، انضباط اجتماعی، وجدان کاری و توجه به کار جمعی هستند.

صداقت

صداقت در نگاه رهبری به عنوان یکی از عناصر مؤثر در آینده‌ی مطلوب نظام جمهوری اسلامی ایران، محدود به مسائل سیاسی نیست بلکه فعالان فرهنگی و علمی هم می‌بایست در گفتار و نوشتار خود صداقت به خرج دهند (بیانات در جمع دانشجویان و اساتید دانشگاه امیرکبیر، ۱۳۷۹/۱۲/۰۹). در این نگاه، صداقت نه تنها مانع پیشبرد اهداف به شمار نمی‌رود که عاملی برای اجتماع و حمایت مردم از مسئولان و نهادها خواهد بود. ایشان در این باره بیان می‌دارند که: «یکی از چالش‌ها هم این است که کسی تصور کند که مردم تحمّل نمیکنند؛ نه، مردم مشکلات را تحمّل کرده‌اند. اگر حقیقتاً برای مردم بدرستی تبیین بشود، با صداقت لازم حقایق امور برای مردم بیان بشود، مردم ما مردم وفاداری‌اند؛ می‌ایستند، مقاومت می‌کنند» (بیانات در دیدار با مسئولان نظام، ۱۳۹۴/۰۴/۰۲). ایشان همچنین صداقت را یکی از معیارهای اصلی گزینش مسئولان عنوان داشته و گفتند: «

صداقت و دلسوزی نماینده‌های را که می‌خواهید انتخاب کنید، تشخیص دهید و بعد او را برگزینید» (بیانات در نماز جمعه تهران، ۱۳۷۱/۰۱/۰۷).

امید به آینده

روح حاکم بر بیانیه‌ی گام دوم انقلاب، امید به آینده است که خود را در تأکید بر جوان‌گرایی و دشمن‌ناسی و نوگرایی و مواردی از این قبیل به وضوح نشان داده است. در نگاه رهبری منشأ این امید، خود انقلاب اسلامی است. انقلاب اسلامی با تحقق خود، ملت‌های سرخورده را بار دیگر امیدوار کرده و نشان داد که اگر اراده و ایمان دوشادوش هم به پیش روند، آینده از آن مکتب اسلام و گفتمان قرآن است. ایشان در همین زمینه پس از تأکید بر اینکه امیدواری به آینده به معنی سکون و رکود نیست، مسیر پیش‌روی انقلاب اسلامی را راهی بسیار پر پیچ و خم لکن روشن و امیدبخش دانسته و بیان می‌دارند که «راه ما راهی طولانی است، اما آینده ما هم بسیار روشن و جذاب خواهد بود. نگاه به آن آینده، خستگی راه را می‌زداید و ایمان به آن، تردیدها و تزلزل‌ها را از بین می‌برد» (بیانات در دیدار جوانان و دانشجویان سیستان و بلوچستان، ۱۳۸۱/۱۲/۰۶).

شاخص‌های سیاسی-امنیتی

۱. لابی‌گری

یکی از کلیدی‌ترین محورهای گام دوم انقلاب، تأکید آیت‌الله خامنه‌ای بر حفظ رویکرد انقلابی در اندیشه و عمل مسئولان و مردم است. توجه به آرمان‌های انقلاب و تلاش برای تحقق حداکثری آن‌ها، پایبندی به ارزش‌های انقلابی، تأکید بر استقلال حداکثری کشور، حساسیت در برابر دشمنی استکبار و تقوای دینی و سیاسی از جمله مؤلفه‌هایی است که از نظر رهبری انقلابی بودن یک فرد را تضمین می‌نماید. عدم انقلابی-گری موجب سیلی خوردن از دشمن و شکست در نزاع با آنان خواهد شد. از نظر ایشان پیشرفت‌های امروز نتیجه داشتن روحیه‌ی انقلابی است که لازمه‌ی استمرار این روند، بهره‌گیری از جوانان انقلابی و بسط اندیشه-ی انقلابی ری توسط مسئولان است. ایشان معنای داشتن روحیه‌ی انقلابی را چنین بیان می‌دارد که: «معنای روحیه‌ی انقلابی این است که یک انسان انقلابی، شجاعت دارد، اهل اقدام و عمل است، ابتکار می‌ورزد، بن‌بست‌شکنی میکند، گره‌گشایی میکند؛ از چیزی نمی‌ترسد، به آینده امیدوار است، به امید خدا به سمت آینده‌ی روشن حرکت می‌کند» (بیانات در دیدار دانش‌آموزان و دانشجویان، ۱۳۹۸/۰۸/۱۲).

دشمن‌شناسی

دشمن‌شناسی در نگاه رهبری به عنوان بخشی دیگر از حکمرانی مطلوب در گام دوم انقلاب، شناخت دشمن و اهداف و روش‌های آن در ضربه‌زدن به نظام اسلامی است. ایشان

ضمن تأکید بر همیشگی بودن این دشمنی، استکبار را تجسم تام و تمام دشمن اسلام و نظام اسلامی به شمار آورده و معتقد است گسترش اسلام و نفی سلطه‌ی آنان، دو علت دشمنی استکبار با نظام بوده و اهدافشان هم تخریب باورهای دینی، تضعیف ارکان نظام، القای ناکارآمدی دین، تفکیک دین از سیاست و در نهایت نابودی نظام اسلامی است که در مقابل این اقدامات، باید سه حرکت را به صورت همزمان به پیش برد و آن، هوشیاری و درک موقعیت، نرسیدن از خطرهای و سختی‌ها و ایمان و امید به آینده است (بیانات در دیدار بسیجیان، ۱۳۷۶/۰۹/۰۵). ایشان برای این مقابله، به جوانان توصیه می‌کنند که : «شما جوانان باید پیش‌گام در شکستن محاصره‌ی تبلیغاتی باشید. در خود و دیگران نهال امید به آینده را پرورش دهید. ترس و نومیدی را از خود و دیگران برانید» (بیانیه گام دوم، ۱۳۹۷/۱۱/۲۲)

اعتماد به توانمندی داخلی

یکی از مؤلفه‌های راهبردی در تحقق اربعین دوم انقلاب، اعتماد به توانمندی داخلی در تمامی عرصه‌هاست. چون خودباوری ملی در هر جامعه، عاملی مؤثر در به کار افتادن تمامی اجزای تشکیل‌دهنده و لازمه‌ی توسعه و رشد و نیل به پیشرفت‌های گسترده در ابعاد متعدد است. لذا بر اساس تعبیر رهبری : «اگر ملت ایران بخواهد جایگاه شایسته‌ی خود را پیدا بکند... راه آن این است که از دانش، از هوش، از قدرت تحرّک بالا، از قدرت ابتکار و از عزم راسخ در همه‌ی بخش‌ها استفاده کنیم و بهره بگیریم» (بیانات در دیدار کارگران مپنا، ۱۳۹۳/۰۲/۱۰). از نظر ایشان، راه سعادت ایران و خروج از معضلات، شناخت توانایی‌ها و خودباوری به توان داخلی ملت است و با عواملی همچون فضا و سرزمین، منابع طبیعی و وسعت خاک، جمعیت، نهادهای فرهنگی و سیاسی، روحیه‌ی ملی، کیفیت دیپلماسی، استعداد و پتانسیل‌های علمی و قدرت نظامی به دست می‌آید لذا ایشان تأکید می‌نمایند که : «یکی از مشکلات بزرگ ما امروز در کشور این است که ظرفیّت‌های زیادی داریم -ظرفیّت‌های ملی- که از اینها استفاده نمی‌کنیم» (بیانات در دیدار مدال‌آوران کاروان ورزشی ایران در بازی‌های پاراآسیایی اندونزی، ۱۳۹۷/۰۸/۲۳). از نظر ایشان، اعتماد به نسخه‌ی بیگانه، عدم اعتقاد برخی مسئولان به توانایی‌های داخلی، قبیله‌گرایی سیاسی، سبک زندگی مسرفانه و عمل به سیاست‌های تعدیل اقتصادی و بانک جهانی از جمله عواملی است که مانع توجه و اعتماد به توانمندی‌های داخلی می‌گردد (بیانات در اجتماع حرم رضوی، ۱۳۹۷/۰۱/۰۱).

استکبارستیزی

یکی از لوازم تحقق تمدن نوین اسلامی در نگاه رهبری که موضوعی محوری در بیانیه

گام دوم هم هست، استکبارستیزی است. در اندیشه‌ی ایشان تمدن نوین اسلامی بدون مبارزه با استکبار محقق نمی‌شود و طبیعی است. بنابراین مبارزه با استکبار، تکلیفی الهی همچون دیگر تکالیف که برای خدا انجام می‌دهد، به شمار می‌رود. به همین دلیل، رهبری در بیانیه گام دوم چنین اشاره می‌نماید که: «نماد پراپتهت و باشکوه و افتخارآمیز ایستادگی در برابر قلدران و زورگویان و مستکبران جهان و در رأس آنان آمریکای جهان‌خوار و جنایتکار، روز به روز برجسته‌تر شد. در تمام این چهل سال، تسلیم‌ناپذیری و صیانت و پاسداری از انقلاب و عظمت و هیبت الهی آن و گردن برافراشته‌ی آن در مقابل دولت‌های متکبر و مستکبر، خصوصیت شناخته‌شده‌ی ایران و ایرانی به ویژه جوانان این مرز و بوم به شمار می‌رفته است» (بیانیه گام دوم، ۱۳۹۷/۱۱/۲۲). مصداق استکبار از نظر رهبری جبهه صهیونیسم و آمریکا بوده و آنچه مهم است، انجام وظیفه‌ی مقابله با آن است چه پیروز شده و به قدرت برسد و چه در این راه شهید شود. همچنین در اندیشه‌ی آیت‌الله خامنه‌ای راه مبارزه با استکبار، مقاومت و آگاه‌سازی ملت(ها)ست. وظیفه‌ی مسئولان و مردم در نگاه ایشان، چنین است که: «طبعاً اوضاع و احوالی برای ما پیش می‌آید که ناگزیر بایستی نسبت به این اوضاع و احوال حواسمان جمع باشد، دقتمان زیاد باشد، جوانب گوناگون قضیه را دائماً رصد کنیم و بسنجیم و ببینیم» (بیانات در دیدار اعضای مجلس خبرگان، ۱۳۹۷/۰۶/۱۵).

مشارکت مردمی

مهمترین پایه و عمود راسخ نظام سیاسی و به نوعی ضلع سوم هرم یک نظام، مردم هستند. مقام معظم رهبری ضمن اشاره به چهار شاخص «آگاهی، نظارت، مشارکت و همگامی» برای مردم، بر این باورند که ویژگی‌های اصلی مردم همین شاخص‌هایند و مردم هم می‌تواند بدون در نظر گرفتن تفاوت قومیتی، واجد آن‌ها شوند. از نظر ایشان، مهمترین شاخص، آگاهی است چون اگر مردمی آگاه و هوشیار داشته باشیم، موقعیت‌های حساس را شناخته و به موقع در صحنه‌های گوناگون حضور خواهند یافت و دست دشمنان را از کشور کوتاه خواهند کرد. ایشان از جمله برکات انقلاب را بالابردن مشارکت مردم در حکمرانی بیان داشته و گستره‌ی حضور مردم در حکومت را اینگونه ترسیم می‌نمایند که: «از جمله‌ی مبانی مطرح‌شده‌ی به‌وسیله‌ی امام و شعارهای امام بزرگوار، مسئله‌ی مردم‌سالاری بود؛ یعنی اختیار حاکمیت کشور در دست مردم باشد؛ مردم انتخاب کنند، مردم بخواهند، مردم اراده کنند؛ در همه عرصه‌های زندگی» (بیانات در مراسم ۲۸ امین سالروز رحلت امام خمینی ره، ۱۳۹۶/۰۳/۱۴). فراتر از این، ایشان نقشی بالاتر برای مردم قائل شده و می‌گویند: «صاحب و مالک کشور، مردم هستند و به همین دلیل، امام

خمینی (ره) نیز تأکید داشتند که ابتکار عمل، ورود در صحنه‌های کشور و انجام کارها به دست مردم سپرده شود» (بیانات در دیدار مردم آذربایجان، ۱۳۹۳/۱۱/۲۹).

حاکمیت گفتمان مقاومت

مهمترین شاخص سیاسی و امنیتی حکمرانی مطلوب مقام معظم رهبری، مقاومت در برابر دشمنان و در عرصه‌ها و حوزه‌های مختلف فرهنگی، اقتصادی، امنیتی و سیاسی است. مقاومت در نگاه ایشان، به این معنی است که: «انسان یک راهی را انتخاب کند که آن را راه حق میدانند، راه درست میدانند، و در این راه شروع به حرکت کند و موانع نتواند او را از حرکت در این راه منصرف کند و او را متوقف کند؛ این معنای مقاومت است» (بیانات در مراسم سی‌امین سالگرد رحلت امام خمینی ره، ۱۳۹۸/۰۳/۱۴). بیانیه گام دوم، نوعی از مقاومت فعال در مقابل دشمنان را توصیه می‌کند که ریشه در حماسه‌ی حسینی و تجربه‌ی جمهوری اسلامی ایران دارد. طبیعی است که منطق مقاومت، جامعه را به سمت و سوی ستم‌ستیزی و عدالت‌خواهی، حمایت از اسلام و ارزش‌های اسلامی، امر به معروف و نهی از منکر و ایثار سوق می‌دهد. وظایف مسئولان و نخبگان جامعه در این باره نیز چنین است که: «نظریه‌ی مقاومت در مقابل دشمن قوی پنجه را تبلیغ کنید، ترویج کنید. بعضی تصور نکنند که چون دشمن بمب دارد، موشک دارد، دستگاه‌های تبلیغاتی دارد و از این قبیل، ما عقب‌نشینی [کنیم]؛ نخیر، نظریه‌ی مقاومت، یک نظریه‌ی اصیل و درست است؛ هم در مقام نظر، هم در مقام عمل؛ از لحاظ نظری و از لحاظ عملی - از هر دو جهت - باید [ترویج شود]» (بیانات در دیدار دانش‌آموزان و دانشجویان، ۱۳۹۷/۰۸/۱۲).

است خارجی انقلابی

بخشی از تأکیدات بیانیه گام دوم انقلاب، به نوعی مانیفست سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران به شمار می‌رود. در نگاه رهبری، در صورتی که سیاست خارجی رویکردی انقلابی داشته باشد، اقتدار کشور بیشتر شده و اثرگذاری آن هم وسیع‌تر و جایگاه کشور و عزت و اعتبار ایرانیان در میان ملت‌ها ارتقا پیدا می‌کند. ایشان از جمله نتایج سیاست خارجی انقلابی را چنین بیان می‌دارد که: «جایگاه عزتمند فعلی کشور، مدیون همین سیاست‌های حکیمانه است و اگر به این اصول عمل نکرده بودیم، خدا می‌داند در داخل مرزها، با چه مشکلات و ضربات عجیبی، دست به گریبان می‌شدیم» (بیانات در دیدار وزیر امور خارجه، ۱۳۹۴/۰۸/۱۰).

مؤلفه‌های سیاست خارجی انقلابی در نگاه ایشان، مواردی چون تعهدات برادرانه به همه‌ی مسلمانان جهان، حمایت بی‌دریغ از مستضعفان جهان، طرد کامل استعمار و جلوگیری از نفوذ اجانب در همه‌ی زنده‌ها، حفظ استقلال همه‌جانبه، دفاع از حقوق

همه‌ی مسلمانان، عدم تعهد به قدرت‌های سلطه‌گر، روابط صلح‌آمیز متقابل با دولت‌های غیرمحارب، خودداری از هرگونه دخالت در امور داخلی ملت‌ها و حمایت از مبارزات حق‌طلبانه‌ی مستضعفان در مقابل مستکبران در هر نقطه از جهان است (همان).

حفظ ارزش‌های انقلاب اسلامی

ارزش‌ها و آرمان‌های انقلاب اسلامی، عناصر و مؤلفه‌هایی است که تشکیل‌دهنده‌ی هویت انقلاب هستند. در نگاه رهبری، یکی از مهمترین نیازهای امروز کشور، احیاء کردن ارزش‌های انقلاب است (بیانات در مراسم ۲۸م رحلت امام خمینی ره، ۱۳۹۶/۰۳/۱۴). این ارزش‌ها در نگاه ایشان، مواردی چون استقلال، آزادی، مردم‌سالاری، اعتماد به نفس ملی و خودباوری ملی، عدالت، پیاده کردن احکام دین و شریعت در کشور، رشد اخلاق معاشرتی و پیشرفت مادی و تمدنی است. نه تنها وظیفه‌ی مسئولان و کارگزاران نظام اسلامی که فعالان فرهنگی و علمی نیز وظیفه‌ی حراست از ارزش‌های انقلاب را دارند چرا که مغفول شدن آن‌ها، موجب تزلزل روند رو به رشد انقلاب و نظام جمهوری اسلامی خواهد شد لذا: «اساتید ما باید نقش خودشان را در ایجاد بالندگی در دانشگاه از یک سو، و حراست از ارزش‌های انقلاب و اسلام در دانشگاه از سوی دیگر پیدا کنند و تعریف کنند؛ یعنی باید نقش‌آفرینی کنند» (بیانات در دیدار جمعی از استادان، نخبگان و پژوهشگران دانشگاه‌ها، ۱۳۹۶/۰۳/۳۱).

خردورزی و توجه به گذشته

بیانیه‌ی گام دوم که خود چارچوب و شاهراهی برای بالارفتن آگاهی مردم جامعه به شمار می‌رود و در جای جای آن، نمودهایی از عقلانیت موج می‌زند، تجویزگر وضعیتی است که در صورت حاکمیت عقلانیت مبتنی بر مبانی و اهداف خلقت انسانی، مسیر انقلاب بهتر طی شده و آرمان‌های کامل‌تر تحقق پیدا خواهد کرد. نسبت عقلانیت با انقلاب اسلامی و نیروهای انقلابی، محافظه‌کارانه نیست بلکه کلیدی برای تحوّل‌آفرینی است: «عقلانیت و به که می‌گوییم، فوراً به ذهن نیاید که عقلانیت و محاسبه به معنای محافظه‌کاری، عقل‌گرایی و تابع عقل بودن است. عاقل بودن و خرد را به کار گرفتن با محافظه‌کاری فرق دارد. محافظه‌کار، طرف‌دار وضع موجود است؛ از هر تحولی بیمناک است؛ هرگونه تغییر و تحولی را برنمی‌تابد و از تحول و دگرگونی می‌ترسد؛ اما عقلانیت این‌طور نیست؛ محاسبه‌ی عقلانی گاهی اوقات خودش منشأ تحولات عظیمی می‌شود. انقلاب عظیم اسلامی ماناشی از یک عقلانیت بود. این‌طور نبود که مردم همین‌طور بی‌حساب و کتاب به خیابان بیایند و بتوانند یک رژیم آن‌چنانی را ساقط کنند؛ محاسبات عقلانی و کار عقلانی و کار فکری شده بود» (بیانات در دیدار رئیس و اعضای هیئت دولت، ۱۳۸۴/۰۶/۰۸). خردورزی در

تعریف آیت-الله خامنه‌ای ابزاری برای خوانش تجارب پیشین و استفاده از آن‌ها در راستای پیشبرد هرچه بهتر ارزش‌های انقلاب اسلامی است. اهمیت و جایگاه این خردورزی به گونه‌ای راهبردی است که بدون آن، عدالت قابل اجرا نخواهد بود: «اگر عقلانیت در عدالت نباشد، گاهی اوقات عدالت به ضد خودش تبدیل میشود؛ اگر درست در باب عدالت محاسبه نباشد» (بیانات در دیدار اعضای هیئت دولت، ۱۳۸۸/۰۶/۱۶)

شاخص‌های اقتصادی

فسادستیزی و حفظ طهارت اقتصادی

یکی از بیمارهای انکارناپذیر که ساختار مطلوب اجتماعی را به صورت وسیع تهدید می‌کند، فساد است. از نظر رهبری، گسترش عدالت و مبارزه با فساد، لازم و ملزوم همدیگر بوده و اساساً فساد در هر سطح و حوزه‌ای توده‌ی چرکین نظام بوده و در صورت ورود به بدنه‌ی حکومت‌ها، نه تنها بنیان‌کن خواهد بود که مشروعیت آن حکومت را هم خدشه‌دار خواهد ساخت. لذا مشروعیت کارگزاران نظام اسلامی، به فسادستیزی گره خورده است: «مشروعیت من و شما وابسته به مبارزه با فساد، تبعیض و نیز عدالت خواهی است. این، پایه‌ی مشروعیت ماست» (بیانات در دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیئت دولت، ۱۳۸۲/۰۶/۰۵). مبارزه‌ی با فساد و تأکید بر پاکی اقتصادی کارگزاران و نهادهای انقلاب، امری حیاتی است چرا که می‌تواند موجب تباهی آینده‌ی ملت‌ها گردد (بیانات در دیدار جمعی از رؤسای دانشگاه‌ها، ۱۳۸۳/۱۰/۱۷). حال در نظام اسلامی که کارها متوقف به مبارزه با فساد است، یکی از شروط اساسی در انتخاب کارگزاران نظام اسلامی، داشتن طهارت اقتصادی است به گونه‌ای که از نظر رهبری، طهارت اقتصادی، شرط مشروعیت‌بخش به تمامی مسئولان نظام است (بیانیه گام دوم، ۱۳۹۷/۱۱/۲۲).

استقلال اقتصادی

گام دوم انقلاب اسلامی، بر پایه‌ی اقتصاد مقاومتی و توجه به ظرفیت‌های درونی کشور در حوزه‌ی اقتصاد استوار است. رهبری در این بیانیه به چالش‌های درونی و بیرونی اقتصاد ملی اشاره نموده و بر چالش‌های درونی تمرکز نموده‌اند چرا که ایشان بر این باورند که وسوس دشمن و تحریم، در صورت اصلاح مشکلات داخلی، اثر زیادی بر کشور نخواهد داشت. ایشان دیدگاه‌ای امام در این حوزه را محور سیاست‌های اقتصادی نظام عنوان نموده و گفتند: «در اقتصاد، اصول امام تکیه‌ی به اقتصاد ملی است؛ تکیه‌ی به خودکفائی است؛ عدالت اقتصادی در تولید و توزیع است؛ دفاع از طبقات محروم است؛ مقابله‌ی با فرهنگ سرمایه‌داری و احترام به مالکیت است - اینها در کنار هم - امام فرهنگ ظالمانه‌ی سرمایه‌داری را رد میکند، اما احترام به مالکیت، احترام به سرمایه، احترام به کار را مورد

آکید قرار میدهد؛ همچنین هضم نشدن در اقتصاد جهانی؛ استقلال در اقتصاد ملی؛ اینها اصول امام در زمینه‌ی اقتصاد است؛ اینها چیزهائی است که در فرمایشات امام واضح است» (بیانات در مراسم ۲۴م سالگرد رحلت امام خمینی ره، ۱۳۹۲/۰۳/۱۴). استقلال اقتصادی از نظر رهبری، «هضم نشدن در اقتصاد جامعه‌ی جهانی» است (بیانات در مراسم بیست‌وهشتمین سالگرد رحلت امام خمینی ره، ۱۳۹۵/۰۳/۱۴).

نظارت

مسئله‌ی نظارت یکی از مؤلفه‌های مهم مبارزه با فساد در گام دوم انقلاب است. اینگونه که دستگاه‌های نظارتی وظیفه‌ی برخورد قاطع و حساس با فساد و جلوگیری از رشد و گسترش آن را دارند. از نظر رهبری، مهمترین و کاربردی‌ترین ابزارهای نظارت، قانون است که نمایندگان مجلس و قوه‌ی قضائیه وظیفه بهره‌مندی حداکثری از آن برای جلوگیری از نضج و نمو فساد را دارند. ایشان در کنار تأکید بر ضرورت نظارت سیستمی و عمومی، بر رعایت تقوا در روند نظارت، تأکید نموده و می‌گوید: «من مردم عزیزمان را به بی‌تفاوتی دعوت نمیکنم، به نظارت نکردن دعوت نمیکنم؛ آنها را به اهتمام در مسائل اساسی کشور دعوت میکنم؛ اما اصرار میکنم که برخوردها نه از سوی مردم نسبت به مسئولین و نه از سوی مسئولین نسبت به منتقدین، تخریبی نباید باشد؛ نه تحقیر باشد، نه اهانت باشد» (بیانات در حرم رضوی، ۱۳۹۴/۰۱/۰۱). عنصر دیگری که رهبری در کنار نظارت توصیه می‌کنند، انصاف است. به این معنی که ناظران مردمی و نخبگان، به هنگام نظارت، خدمات مسئولان را هم نادیده نگیرند: «کسانی حقیقتاً نسبت به یک مسئله‌ی مهم و حساس کشور، احساس دلواپسی و دغدغه‌مندی کنند؛ هیچ مانعی ندارد؛ اما این به معنای متهم کردن نباشد، به معنای نادیده گرفتن زحمات و خدمات نباشد» (همان).

عدالت توزیعی

بیانیه‌ی گام دوم انقلاب، عدالت را در دو ساحت واکاوی و تشریح می‌نماید: یکی دستاوردهای انقلاب اسلامی و دیگری توزیع امکانات. محور عدالت در این بیانیه، مبارزه با فساد است که این فساد، بیشتر به معنی عدم انضباط اداری و مدیریتی در بخش‌های مختلف نظام است (بیانیه گام دوم، ۱۳۹۷/۱۱/۲۲). در نگاه ایشان، لازمه‌ی تحقق نظام اسلامی، عدالت بوده و برای نیل بدان، باید هزینه کرد. ایشان الزامات تحقق عدالت را مواردی چون قوانین عادلانه، ساختار عادلانه، مجریان باتقوا و عادل، مبارزه و ایستادگی، گفتمان‌سازی (بیانات در نشست اندیشه‌های راهبردی، ۱۳۹۰/۰۲/۲۷)، آگاهی و نظارت مردم دانسته و تأکید می‌دارد که: «عدالت، با من بمیرم، تو بمیری درست نمی‌شود؛ عدالت، با تعارف درست نمی‌شود؛ اولاً قاطعیت می‌خواهد، ثانیاً ارتباط با مردم می‌خواهد، ثالثاً

ساده‌زیستی و مردمی بودن لازم دارد و بالاتر از همه، خودسازی و تهذیب می‌خواهد؛ این هم جزو پیش شرطها و پیش نیازهای اجرای عدالت است. اول، باید خودمان را درست کنیم و یک دستی به سر و صورت خودمان بکشیم، تا بتوانیم عدالت را اجرا کنیم؛ و یقه‌ی من و شما اینهاست. واقعاً باید با ویژه‌خواران و فساد مبارزه کنیم» (بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم، ۱۳۹۵/۰۳/۲۹).

ساده‌زیستی

زهد و ساده‌زیستی، از جمله شعارهای انقلاب اسلامی بوده که رهبری ضمن تأکید بر این مقوله، الهام‌بخش مدیران و مسئولان نظام اسلامی مطلوب را امام علی علیه‌السلام بیان می‌دارند. در نگاه ایشان، علاج بیماری-های اساسی، زهد بوده و به معنی، عدم غلبه‌ی وسوس شیطانی و تمایلات حیوانی، عدم غفلت از شرک نعمت‌های الهی و از همه مهم‌تر پرهیز از حرام است: «بالاترین و واجب‌ترین زهدها این است که انسان از حرام پرهیز کند؛ پارسایی کند؛ دامن را پاک نگه دارد و زهد بورزد. اما زهد از لذات حلال هم، مرتبه‌ی بالایی است» (بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم و کارگزاران نظام، ۱۳۷۵/۰۹/۰۵). ساده‌زیستی مسئولان نظام هم راهکاری برای عدم طغیان فقر است و هم راهی برای جدیت پیشروی به سمت و سوی تحقق عدالت. به این ترتیب می‌توان گفت که یکی از لوازم تحقق گام دوم انقلاب، ساده‌زیستی و حرام‌گریزی است.

محرومیت‌زدایی

مقام معظم رهبری وظیفه مسئولان جامعه‌ی اسلامی و نشانه‌ی دینداری را ریشه‌کن کردن فقر از جامعه و تلاش برای خارج کردن محرومان از محرومیت بیان نموده و تأکید می‌دارد که مبارزه با فقر و محرومیت، زمینه‌ساز رسیدن مردم به معنویت، تکامل روحی و تعالی اخلاقی است. ایشان فقرزدایی را گامی اساسی و مؤثر برای اصلاح واقعی کشور عنوان نموده و معتقد است که: «نظام جمهوری اسلامی، نظامی است که باید در زیر سایه‌ی پرمهر آن رگونه ناکامی و تلخکامی از قشرهای محروم برطرف شود و فاصله‌ی قشرهای مختلف جامعه کم گردد» (بیانات در دیدار مردم جیرفت، ۱۳۸۴/۰۲/۱۷). پایه‌ی اصلی سیاست‌های یک حکمرانی مطلوب از نظر ایشان، محرومیت‌زدایی است: «هر کاری در کشور صورت می‌گیرد، باید با هدف رفع فقر و محرومیت و ایجاد رونق در زندگی عموم مردم - نه بخشی از مردم و قشرهای خاص - باشد» (همان). از سوی دیگر، آیت‌الله خامنه‌ای فقر و محرومیت را میراث طواغیت دانسته و وظیفه‌ی نظام اسلامی را خروج محرومان از محرومیت و از بین بردن فقر می‌داند (بیانات در دیدار کارگزاران نظام، ۱۳۷۰/۰۵/۲۳).

اسراف ستیزی

از جمله ویژگی‌ها و خصوصیات حکمرانی مطلوب از نظر رهبری به ویژه در گام دوم، دور شدن از هزینه‌های زائد و مسرفانه در زندگی عمومی و به طور خاص دستگاه‌های حکومتی است. در نگاه ایشان، اسراف در جامعه، موجب تضییع اموال عمومی و نعمت‌ای خداوندی و تقسیم نابرابر ثروت خواهد شد. این اسراف نه تنها در عرصه‌ی فردی که در سطح ملی هم صورت خواهد گرفت و طبیعی است که تأثیر آن نیز در همان سطح گسترده خواهد بود و از نظر رهبری «بخش مهمی از این اسراف در اختیار مردم نیست؛ در اختیار مسئولین کشور است» (بیانات در حرم رضوی، ۱۳۸۸/۰۱/۰۱). وسعت اثرگذاری اسراف از نظر رهبری به گونه‌ای عمیق و وسیع می‌باشد که همان هدف دشمن را محقق می‌سازد (بیانات در حرم رضوی، ۱۳۷۷/۰۱/۰۱). وجه دیگر اسراف، زیاده‌روی‌های مردم در خرید و شکل‌گیری نیازهای کاذب است و در رابطه با مسئولان هم، نبود زندگی معمولی و اصرار تجمل‌گرایی، نشانه‌های دال بر اسراف هستند (بیانات در دیدار کارگزاران نظام، ۱۳۹۸/۰۲/۲۴).

ثبات در سیاست‌های اقتصادی

یکی از عیوبی که بیانیه گام دوم برای اقتصاد ملی بیان می‌دارد، عدم ثبات در سیاست‌های اجرایی اقتصاد است (بیانیه گام دوم، ۱۳۹۷/۱۱/۲۲) که به نظر می‌رسد علت هم به ناسازواری سیاست‌های اقتصادی با ارزش‌های اسلامی و انقلابی بازمی‌گردد. طبیعی است که اگر روحیه‌ی انقلابی و جهادی بر طرح‌ریزی سیاست‌های اقتصادی حاکم باشد، سیاست‌گذاری‌های اقتصادی همسو و در راستای تقویت یکدیگر خواهد بود. بی‌تردید در چنین شرایطی، اولویت‌ها نیز به خوبی در نظر نگرفته و عیب دیگر اقتصاد ملی از نظر بیانیه مذکور، رخ می‌نماید. به همین خاطر، راه برون‌رفت از چالش‌هایی اینچنینی، طراحی و اجرای سیاست‌گذاری اقتصادی در چارچوب اقتصاد مقاومتی می‌باشد. مقام معظم رهبری در همین باره می‌گویند: «مسئولین [تمام تلاش خودشان را بگذارند که فعالیتهای اقتصادی کشور را همسو کنند با سیاست‌های اقتصاد مقاومتی و اگر یک فعالیتی وجود دارد که با این سیاست همسو نیست، جلویش را بگیرند» (بیانات در دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیئت دولت، ۱۳۹۵/۰۶/۰۳).

نتیجه‌گیری

نظریه‌ی حکمرانی مطلوب به عنوان رویکردی که خواهان تقویت هرچه بیشتر دولت است، رسیدن به وضعیت مطلوب را توجه دولتمردان به مؤلفه‌هایی همچون انتقادپذیری دولت‌مردان و شفاف‌سازی سیاسی، فراهم آوردن خدمات عمومی کارآمد و مؤثر، زمینه‌سازی جهت نیل به ثبات اقتصادی و همزمان پیشرفت اقتصادی و مالی و توجه بیش از پیش به

آموزش و بهداشت عمومی شهروندان می‌داند. لکن از آن‌جا که زمینه‌ها و عوامل طرح این نظریه متناسب با فضای فرهنگی و اجتماعی غیراسلامی بوده، نمی‌تواند چارچوبی دقیق و جامع جهت تحلیل و کاوش دیدگاه اندیشمندی مسلمان آن هم برای ترسیم وضعیت مطلوب نظام اسلامی، به شمار برود. از این رو ضروری است که منظومه‌ی حکمرانی مطلوب گام دوم انقلاب با عنایت به هستی‌ناسی، معرفت‌شناسی و انسان‌ناسی اسلامی تنظیم گردد. تحلیل مؤلفه‌هایی چون دنیا، غایت، جامعه، حکومت و انسان - به عنوان عناصر بنیادین اندیشه‌های آیت‌الله خامنه‌ای و هسته‌ی اصلی سه ساحت اندیشه ایشان - بیانگر این است که از نظر رهبری، حکومت به دنبال ارتقای جامعه به سمت جامعه‌ای اسلامی و تحقق و بروز حداکثری پتانسیل‌های انسان است لذا شاخص‌های حکومت مطلوب از نظر ایشان، تمامی ابعاد زندگی را پوشش می‌دهد. این شاخص‌ها که در بیانیه‌ی گام دوم در سه حوزه‌ی فرهنگی - اجتماعی، سیاسی - امنیتی و اقتصادی منعکس شده است، همه یک هدف را دنبال می‌کنند و آن، زمینه‌سازی برای ساخت انسان مطلوب است. کالبدشکافی بیانیه گام دوم و اندیشه‌های مقام معظم رهبری با عنایت به سه ساحت هستی‌شناسی، معرفت‌شناسی و انسان‌ناسی ایشان، نشانگر این است که شاخص فرهنگی - اجتماعی حکومت مطلوب از نظر ایشان، موارد زیر است: امید به آینده، ترویج سبک زندگی دینی، نوگرایی، مدیریت جهادی، جوان‌گرایی، شجاعت و اخلاص مسئولان، مبارزه با نفوذ، اخلاق‌گرایی، معنویت‌گرایی و حاکمیت گفتمان اخوت. آیت‌الله خامنه‌ای شاخص‌های سیاسی - امنیتی حکمرانی مطلوب در گام دوم را مواردی چون خردورزی، حفظ ارزش‌های انقلاب، سیاست خارجی انقلابی، حاکمیت گفتمان مقاومت، مشارکت مردمی، استکبارستیزی، اعتماد به توانمندی داخلی، دشمن‌شناسی و انقلابی‌گری برشمرده و در نهایت شاخص‌های اقتصادی حکمرانی مطلوب، استقلال اقتصادی، عدالت، نظارت، ساده‌زیستی، فسادستیزی، اسراف‌ستیزی، رفع فقر و محرومیت هستند.

منابع

۱. قرآن کریم
۲. خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در اجتماع زائران حرم مطهر رضوی، ۱۳۹۸/۰۱/۰۱.
۳. خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار طلاب حوزه‌های علمیه، ۱۳۹۸/۰۲/۱۸.
۴. خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار کارگزاران نظام، ۱۳۹۸/۰۲/۲۴.
۵. خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار فرماندهان سپاه، ۱۳۹۸/۰۷/۱۰.
۶. خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار دانش‌آموزان و دانشجویان، ۱۳۹۸/۰۸/۱۲.
۷. خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در مراسم سی‌امین سالگرد رحلت امام خمینی‌ره، ۱۳۹۸/۰۳/۱۴.
۸. خامنه‌ای، سیدعلی، بیانی‌ه گام دوم، ۱۳۹۷/۱۱/۲۲.
۹. خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار مداحان اهل بیت، ۱۳۹۷/۱۲/۰۷.
۱۰. خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار مدال‌آوران کاروان ورزشی ایران در بازی‌های پارا آسیایی اندونزی، ۱۳۹۷/۰۸/۲۳.
۱۱. خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار اعضای مجلس خبرگان، ۱۳۹۷/۰۶/۱۵.
۱۲. خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در اجتماع حرم رضوی، ۱۳۹۷/۰۱/۰۱.
۱۳. خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار دانش‌آموزان و دانشجویان، ۱۳۹۷/۰۸/۱۲.
۱۴. خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار رئیس و اعضای مجلس خبرگان رهبری، ۱۳۹۶/۱۲/۲۴.
۱۵. بیانات در دیدار نخبگان جوان علمی، ۱۳۹۶/۰۷/۲۷.
۱۶. خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در مراسم ۲۸امین سالروز رحلت امام خمینی‌ره، ۱۳۹۶/۰۳/۱۴.
۱۷. خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در ۲۸امین مراسم سال رحلت امام خمینی‌ره، ۱۳۹۶/۰۳/۱۴.
۱۸. خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار جمعی از استادان، نخبگان و پژوهشگران دانشگاه‌ها، ۱۳۹۶/۰۳/۳۱.
۱۹. خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار با بسیجیان، ۱۳۹۵/۰۹/۰۳.
۲۰. خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم، ۱۳۹۵/۰۳/۲۹.
۲۱. خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیئت دولت، ۱۳۹۵/۰۶/۰۳.
۲۲. خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار فرماندهان گردان‌های بسیج، ۱۳۹۴/۰۹/۰۴.
۲۳. خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار با مسئولان نظام، ۱۳۹۴/۰۴/۰۲.
۲۴. خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار وزیر امور خارجه، ۱۳۹۴/۰۸/۱۰.
۲۵. خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در حرم رضوی، ۱۳۹۴/۰۱/۰۱.
۲۶. خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در مراسم دانش‌آموختگی دانشجویان دانشگاه‌های افسری ارتش، ۱۳۹۴/۰۷/۰۸.
۲۷. خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار کارگران گروه مپنا، ۱۳۹۳/۰۲/۱۰.
۲۸. خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار مردم آذربایجان، ۱۳۹۳/۱۱/۲۹.

۲۹. خامنه‌ای، سیدعلی، *امانات در تبیین سیاست‌های اقتصاد مقاومتی*، ۱۳۹۲/۱۲/۲۰.
۳۰. خامنه‌ای، سیدعلی، *بیانات در مراسم ۱۲۴ام سالگرد رحلت امام خمینی ره*، ۱۳۹۲/۰۳/۱۴.
۳۱. خامنه‌ای، سیدعلی، *بیانات در نشست اندیشه‌های راهبردی*، ۱۳۹۰/۰۲/۲۷.
۳۲. خامنه‌ای، سیدعلی، *امانات در دیدار استادان و دانشجویان کردستان*، ۱۳۸۸/۰۲/۲۷.
۳۳. خامنه‌ای، سیدعلی، *بیانات در دیدار اعضای هیئت دولت*، ۱۳۸۸/۰۶/۱۶.
۳۴. خامنه‌ای، سیدعلی، *امانات در حرم رضوی*، ۱۳۸۸/۰۱/۰۱.
۳۵. خامنه‌ای، سیدعلی، *بیانات در دیدار مسئولان نظام و اقشار مختلف مردم*، ۱۳۸۶/۰۵/۲۰.
۳۶. خامنه‌ای، سیدعلی، *بیانات در مراسم تنفیذ حکم ریاست جمهوری*، ۱۳۸۴/۰۵/۱۲.
۳۷. خامنه‌ای، سیدعلی، *بیانات در دیدار مردم جیرفت*، ۱۳۸۴/۰۲/۱۷.
۳۸. خامنه‌ای، سیدعلی، *بیانات در دیدار رئیس و اعضای هیئت دولت*، ۱۳۸۴/۰۶/۰۸.
۳۹. خامنه‌ای، سیدعلی، *بیانات در دیدار جمعی از رؤسای دانشگاه‌ها*، ۱۳۸۳/۱۰/۱۷.
۴۰. خامنه‌ای، سیدعلی، *بیانات در دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیئت دولت*، ۱۳۸۲/۰۶/۰۵.
۴۱. خامنه‌ای، سیدعلی، *بیانات در دیدار دانشجویان سیستان و بلوچستان*، ۱۳۸۱/۱۲/۰۶.
۴۲. خامنه‌ای، سیدعلی، *بیانات در دیدار مسئولان مجله حوزه*، ۱۳۸۰/۱۱/۲۸.
۴۳. خامنه‌ای، سیدعلی، *بیانات در جمع دانشجویان و اتید دانشگاه امیرکبیر*، ۱۳۷۹/۱۲/۰۹.
۴۴. خامنه‌ای، سیدعلی، *بیانات در دیدار بیئت علمی کنگره امام خمینی ره*، ۱۳۷۸/۱۱/۰۴.
۴۵. خامنه‌ای، سیدعلی، *بیانات در دیدار جمعی از بسیجیان*، ۱۳۷۸/۰۶/۱۰.
۴۶. خامنه‌ای، سیدعلی، *بیانات در حرم رضوی*، ۱۳۷۷/۰۱/۰۱.
۴۷. خامنه‌ای، سیدعلی، *بیانات در دیدار بسیجیان*، ۱۳۷۶/۰۹/۰۵.
۴۸. خامنه‌ای، سیدعلی، *بیانات در خطبه‌های عید فطر*، ۱۳۷۵/۱۱/۲۱.
۴۹. خامنه‌ای، سیدعلی، *بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم و کارگزاران نظام*، ۱۳۷۵/۰۹/۰۵.
۵۰. خامنه‌ای، سیدعلی، *بیانات در دیدار مردم ساری*، ۱۳۷۴/۰۷/۲۲.
۵۱. خامنه‌ای، سیدعلی، *بیانات در نماز جمعه تهران*، ۱۳۷۱/۰۱/۰۷.
۵۲. خامنه‌ای، سیدعلی، *بیانات در دیدار کارگزاران نظام*، ۱۳۷۰/۰۵/۲۳.
۵۳. قلی‌پور، رحمت‌الله (۱۳۸۷)، *حکمرانی خوب و الگوی مناسب دولت*، تهران: دانشگاه آزاد.
۵۴. مبارک، اصغر، آذریپوند، زیبا (۱۳۸۸)، *نگاهی به شاخص‌های حکمرانی خوب از منظر اسلام و تاثیر آن بر رشد اقتصادی*، فصلنامه اقتصاد اسلامی، دوره ۹، زمستان ۱۳۸۸، صفحات ۱۷۹-۲۰۸.
۵۵. مقوم، مهدی (۱۳۹۵)، *درآمدی بر حکمرانی خوب: توسعه، دموکراسی و جهانی شدن*، تهران: نشر جنگل.